مجله علوم پزشکی رازی دوره ۳۱، شماره پیوسته ۲۰۵، ۲۷ آذر ۱۴۰۳ https://doi.org/10.47176/rjms.31.205

مقاله پژوهشی

تأثیر دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل

زهرا محسنی کبریا: دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

سیده زهرا حسینی درونکلائی: استادیار گروه علوم تربیتی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (* نویسنده مسئول) s.zahra.hoseini61@gmail.com

کوروش قاسم‌زاده: استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

محمد ادبی تبار فیروزجاه: دانشیار، گروه ریاضی کاربردی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

چکیده

زمینه و هدف: در سال‌های اخیر، دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم به عنوان مدلی نوین برای ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه‌ها مطرح شده است. این پژوهش با هدف بررسی تأثیر دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل انجام شد.

روش کار: این مطالعه کاربردی، اکتشافی و آمیخته (کیفی-کمی) بوده و در سال‌های ۱۴۰۳-۱۴۰۲ انجام شده است. بخش کیفی بر مبنای نظریه داده‌بنیاد با انجام ۱۰ مصاحبه نیمه ساختاریافته عمیق با اعضای هیئت علمی منتخب بر اساس نمونه‌گیری هدفمند و اصل اشباع نظری انجام گرفت. در بخش کمی، پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مایگنان و فریل (۲۰۰۲) با ۳۳ گویه و چهار بعد اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه، در نمونه‌ای ۲۵۴ نفری از اساتید دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل مورد استفاده قرار گرفت. داده‌های کیفی با کدگذاری نظری و داده‌های کمی با تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌سازی معادلات ساختاری تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم تأثیر معناداری بر افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تمامی ابعاد دارد، به‌ویژه بعد اخلاقی که بیشترین تأثیر را نشان داد. همچنین، تحلیل داده‌های کیفی ابعاد کلیدی و سازوکارهای مؤثر دانشگاه خدمت‌محور را در تقویت رفتارهای مسئولانه اجتماعی مشخص ساخت.

نتیجه‌گیری: این پژوهش با تلفیق داده‌های کیفی و کمی، تصویری عمیق و دقیق از نقش دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم در ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارائه می‌دهد و می‌تواند راهنمای سیاست‌گذاران و مدیران دانشگاه‌های علوم پزشکی در جهت بهبود عملکرد اجتماعی و اخلاقی دانشگاه‌ها باشد.

کلیدواژه‌ها

دانشگاه خدمت‌محور،

نسل پنجم،

مسئولیت‌پذیری اجتماعی،

نظریه داده‌بنیاد

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۹/۲۷

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

شیوه استناد به این مقاله:

Mohseni Kebria Z, Hoseini Daroonkolaei SZ, Ghasemzadeh K, Adabitabar Firozja M. The Impact of a Service-Oriented University with a Fifth-Generation Approach on Social Responsibility in Mazandaran and Babol Universities of Medical Sciences. Razi J Med Sci. 2025(17 Mar);31.205.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en).

*انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با CC BY-NC-SA 4.0 صورت گرفته است.

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

Razi Journal of Medical Sciences. 2025(17 Mar);31.205. https://doi.org/10.47176/rjms.31.205

Original Article

The Impact of a Service-Oriented University with a Fifth-Generation Approach on Social Responsibility in Mazandaran and Babol Universities of Medical Sciences

Zahra Mohseni Kebria: PhD Student in Educational management, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran
Seyedeh Zahra Hoseini Daroonkolaei: Assistant professor, Department of Educational Sciences, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran (* Corresponding Author) s.zahra.hoseini61@gmail.com
Korosh Ghasemzadeh: Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran
Mohamad Adabitabar Firozja: Associate Professor, Department of Mathematics, Qaemshahr Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran

Abstract

Background & Aims: In recent decades, universities have evolved beyond their traditional roles of education and research to become active agents of social change and community engagement. This evolution is particularly embodied in the concept of the "service-oriented university," which prioritizes responsiveness to societal needs and the cultivation of social responsibility among faculty, staff, and students. The fifth-generation service-oriented university represents the latest paradigm in this transformation, integrating advanced technology, innovation, and participatory governance to enhance social accountability and ethical commitment in higher education institutions. In this context, social responsibility has emerged as a critical dimension, reflecting the university's commitment to economic, legal, ethical, and philanthropic duties towards its community and society at large. The increasing societal expectations from universities to contribute actively to sustainable development and social welfare demand a clear understanding of how the service-oriented university model influences the social responsibility behaviors of its members. The present study aims to investigate the impact of the fifth-generation service-oriented university model on the social responsibility of faculty members and staff in medical universities across Mazandaran Province, Iran. By employing a mixed-methods approach, this research seeks not only to quantify the extent of this impact but also to explore the underlying mechanisms and experiences that characterize this relationship. Specifically, the qualitative phase, grounded in the theory-building methodology of grounded theory, delves deeply into participants' perspectives, enabling the extraction of rich insights into the factors and processes that facilitate enhanced social responsibility in the context of a service-oriented university. The quantitative phase complements this by measuring social responsibility levels across its four main dimensions—economic, legal, ethical, and philanthropic—using a validated questionnaire. Together, these approaches provide a comprehensive understanding of the role and effectiveness of the fifth-generation service-oriented university in fostering socially responsible behavior in academic settings.

Methods: This applied, exploratory, mixed-methods study was conducted during 2023-2024. The qualitative phase was based on grounded theory and involved 10 in-depth semi-structured interviews with purposively selected faculty members, continuing until theoretical saturation. In the quantitative phase, the Maignan and Ferrell (2002) Social Responsibility Questionnaire, consisting of 33 items across four dimensions- economic, legal, ethical, and philanthropic- was administered to a sample of 254 faculty members from Mazandaran and Babol Universities of Medical

Keywords
Service-Oriented University, Fifth Generation, Social Responsibility, Grounded Theory

Received: 04/08/2024
Published: 17/12/2024

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

Sciences. Qualitative data were analyzed through theoretical coding, while quantitative data were examined using confirmatory factor analysis and structural equation modeling.

Results: Findings indicated that the fifth-generation service-oriented university has a significant positive effect on enhancing social responsibility across all dimensions, with the greatest impact observed in the ethical dimension. Additionally, qualitative analysis identified key dimensions and mechanisms through which the service-oriented university fosters responsible social behavior.

Conclusion: This study provides valuable evidence that the fifth-generation service-oriented university significantly enhances social responsibility among faculty members and staff within medical universities. The integration of qualitative and quantitative data demonstrates that the university's service-oriented model positively influences all dimensions of social responsibility, with particular strength in promoting ethical responsibility. These findings underscore the importance of institutional frameworks and strategies that embed service and social accountability into the core functions of universities. The qualitative insights reveal key mechanisms through which the service-oriented university fosters a culture of responsibility, including participatory decision-making, community engagement, ethical leadership, and the promotion of innovation directed at societal benefit. These mechanisms not only shape individual attitudes and behaviors but also contribute to the broader organizational climate that supports sustainable social development. For policymakers and university administrators, this research highlights the critical need to adopt and strengthen service-oriented policies that align with the principles of the fifth-generation university. Such policies can cultivate an environment where social responsibility becomes a shared value and a practical commitment across academic roles. Moreover, enhancing social responsibility within universities can improve public trust, strengthen university-community partnerships, and contribute to the advancement of health and wellbeing in society. In conclusion, the fifth-generation service-oriented university model offers a promising pathway for universities seeking to elevate their social impact and ethical standards. Continued research and practical application of this model can further solidify the role of universities as pivotal actors in fostering socially responsible and sustainable futures.

Conflicts of interest: None
Funding: None

Cite this article as:
Mohseni Kebria Z, Hoseini Daroonkolaei SZ, Ghasemzadeh K, Adabitabar Firozja M. The Impact of a Service-Oriented University with a Fifth-Generation Approach on Social Responsibility in Mazandaran and Babol Universities of Medical Sciences. Razi J Med Sci. 2025(17 Mar);31.205.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en).

*This work is published under CC BY-NC-SA 4.0 licence.

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

مقدمه

با تحولات اخیر فناوری و تأثیر آن بر روند خلق دانش، نقش دانشگاه‌ها نیز دستخوش تغییراتی قرار گرفت. در پی این تحولات، تقویت رابطه آموزش عالی و جامعه بیش از پیش مورد تاکید قرار گرفته است. امروزه کارکردهای دانشگاه و آموزش عالی به سوی تنوع هر چه بیشتر پیش می‌رود (۱). در دهه های گذشته دانشگاه بخشی از چرخه تولید تلقی می‌شد که وظیفه آن آموزش نیروی انسانی متخصص بود اما اکنون وظیفه دانشگاه، تنها تربیت نیروی انسانی ماهر و کارآمد نیست، بلکه دانشگاه مایل است کار ویژه خود را در تولید دانش جدید، آینده‌نگری و تولید نرم‌افزارهای تغییر اجتماعی و درونی کردن هنجارهای مدرن جستجو کند (۲). همچنین رسالت‌هایی مانند انتقال دانش، فرهنگ، هدایت جریان توسعه و آماده سازی برای مواجهه با تغییرات اجتماعی از آن جمله می‌باشد. علاوه بر این، آموزش دانشگاهی ملزم شده تا در مورد آگاهی‌سازی حقوق شهروندی، به آنان آموزش‌های لازم را ارائه دهند. چراکه دانشگاه باید فراهم آورنده خدماتی باشد که جامعه عمیقاً بدان‌ها وابسته است (۳). از این‌رو، دانشگاه‌ها در تلاش هستند تا دانش تولیدشده خود را به گونه‌ای درخور تقاضاهای بازار و مشتریان ارائه کنند و نیز انتظار می‌رود دانشگاه‌ها استدلال‌های کارکردی خود را منطبق با رویکرد خدمت محوری ذینفعان ارائه دهند؛ زیرا، با به‌کارگیری شیوه خدمت محوری می‌توانند علاوه بر درگیری با تغییر و تحولات، در مقابل نیازهای محیطی نیز پاسخگو باشند (۴).

خدمت محوری در دانشگاه‌ها ضمن این که پنج مقوله رهبری خدمت، کیفیت خدمت، یادگیری خدمت، جوسازمانی مبتنی بر خدمت و مدیریت ارتباط با مشتریان را واکاوی می‌کند به قابلیت‌های دانش آموختگان وکارکنان دانشگاه که در چرخه خدمت محوری نقش ایفاء می‌کنند، می‌پردازد. دانشگاه خدمت محور بایستی در فراگیران، ظرفیت تفکر انتقادی و یادگیری مادام‌العمر را ایجاد کند تا از طریق آنها این ظرفیت‌ها به جامعه منتقل شود (۵). از طرفی امروزه در سراسر جهان شاهد گسترش مؤسسات آموزشی-پژوهشی با پارادایم‌های جدید و دانشگاههای نسل چهارم و پنجم (حرکت از دانشگاه‌های آموزش محور به سمت دانشگاه‌های ارزش‌آفرین و تمدن‌ساز) هستیم. در دانشگاه‌های نسل پنجم، انسان سازی و تمدن سازی از ویژگی‌های دانشگاه‌ها به حساب می‌رود (۶). در این نسل، فرد رشته مورد علاقه خود را عنوان می‌کند و متناسب به خواست فرد، امتحان از فرد گرفته شده و مشخص می‌شود که فرد استعداد و توانایی تحصیل در رشته مورد نظر را دارد یا نه. در این نسل تلاش می‌شود که دانشگاه‌ها از کمیت‌محوری (مدرک تحصیلی محض) به سوی کیفیت‌محوری (تحصیل‌یافتگان ماهر) حرکت کنند (۷). همچنین دانشگاه نسل پنجم دارای این پتانسیل است که به عنوان یک چهارچوب تحلیلی برای توسعه پایدار و اکولوژی اجتماعی، نقش ایفا نماید و این کار را با ایجاد ارتباط مفهومی دانش و نوآوری با محیط زیست انجام می‌دهد. در دانشگاه نسل پنجم به محیط زیست طبیعی، نوآوری و تولید به دانش اکولوژی اجتماعی توجه خاص می‌شود (۸).

با توجه به اینکه امروزه اغلب دانشگاه‌ها در تدریس مباحث تئوری تمرکز دارند و به تعداد کمی مهارت‌های عملی و کاربردی توجه می‌کنند؛ این باعث می شود که فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها در بازار کار مشکل داشته باشند و صنعت نیازمندان خود را با کارکنان ماهر و مجرب نبیند، یعنی بین برنامه‌های آموزشی دانشگاه و نیازهای صنعت هماهنگی وجود ندارد (۹). لذا دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم می‌تواند تا حدودی این موانع را بردارد. چرا که این دانشگاه به خدمت به جامعه و پرورش فرهنگ خدمت‌گری در دانشجویان توجه ویژه‌ای دارد و سعی در ارتقای ارزش‌های انسانی و اجتماعی از طریق آموزش و پرورش دانشجویان، بهبود مسئولیت پذیری اجتماعی دارد (۱۰).

از طرفی امروزه یکی از مسائل مشترکی که دانشگاه‌ها در سطح جهانی با آن روبه‌رو هستند، مسئولیت اجتماعی آن‌ها در قبال محیط است (۱۱). در دهه اخیر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به عنوان یک سازمان در توسعه ملی نقش مهمی داشته‌اند. به همین اندازه مسئولیت اجتماعی دانشگاه در چند دهه اخیر با توجه به رشد تعداد دانشجویان و همگانی شدن آن و بالا رفتن انتظار دانشگاه در قبال جامعه، مورد توجه برنامه‌ریزان آموزشی در کشورهای مختلف قرار

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

گرفته و نظام آموزش عالی بسیاری از کشورها یکسری از فعالیت‌ها و برنامه‌های شغلی و حرفه‌ای را در اجتماع دانشگاهی گسترش داده‌اند. به عبارتی، توسعه پایدار زمانی حاصل می‌شود که نقش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آن پررنگ باشد (۱۲). بر اساس مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی، از آنجایی که سازمان‌ها نیز مانند اشخاص حقیقی عضوی از اجتماع به شمار می‌روند و مانند سایر اعضای جامعه در برابر محیط پیرامون خود مسئولیت دارند، ضروری است که علاوه بر بهبود عملکرد اقتصادی و اجتماعی خود، ارتقای استانداردهای زندگی اجتماعی افراد جامعه را در دستورکار خود قرار دهند. همچنین سازمان‌ها باید به منظور پاسخگویی اجتماعی در مقابل ذینفعان و سایر افراد جامعه، به دغدغه‌های جامعه در خصوص محیط زیست، امور اجتماعی و بشردوستی اهمیت دهند و بسته به فرهنگ سازمانی خاص خود، به تدوین سیاست‌های سازمانی مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی مبادرت نمایند (۱۳).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی عبارت است از مسئولیت یک سازمان در قبال تأثیرات تصمیمات و فعالیت‌هایش بر جامعه و محیط زیست از طریق رفتار شفاف و اخلاقی که به توسعه پایدار از جمله سلامت و رفاه جامعه کمک می‌کند. علیرغم بدیهی بودن این موضوع که استقرار مسئولیت پذیری اجتماعی در سازمان‌ها بر اساس رهنمودهای استاندارد و طرح عملیات صورت می‌پذیرد، تا به حال تلاش‌های محدودی برای شناخت راه‌های طراحی مسئولیت پذیری اجتماعی در ساختار سازمانی و بازتاب ارزش‌ها و هنجارهای مربوط به آن در سازمان صورت گرفته است (۱۴). با توجه به اینکه موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه به لحاظ اینکه دانشگاه باید پاسخگوی جامعه باشد و همچنین کارکنان آن با دانشجویانی با نیازها، مسائل و درخواست‌های گوناگون در ارتباط هستند، بسیار حائز اهمیت است چرا که کارکنان باید در قبال ارائه خدمات به دانشجویان احساس مسئولیت نموده و به مطالبات منطقی آنها پاسخ مثبت دهند (۱۵).

با توجه به اهمیت بالای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه‌های علوم پزشکی، لازم است تأثیر دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها مورد بررسی قرار گیرد تا بتوان اقداماتی برای توسعه و پیشرفت در این حوزه انجام داد. این پژوهش قصد دارد تا با ارائه یک مدل تحلیلی، نقش و تأثیر دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل را بررسی کند و در نتیجه اقداماتی برای بهینه‌سازی و توسعه این دانشگاه‌ها ارائه دهد. از طرفی دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم باعث ارتقای سطح مسئولیت پذیری اساتید، دانشجویان و کارمندان دانشگاه‌ها خواهد شد. این روند می‌تواند به توسعه فرهنگ مشارکتی و تعاملی در دانشگاه و جامعه کمک کند و رشد و توسعه پایدار برای جوامع محلی و کشوری را تسهیل کند. بنابراین با عنایت به مطالب ارائه شده، سوال اصلی پژوهش حاضر این است که: تاثیر دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل چگونه است؟

روش کار

روش پژوهش برحسب هدف،کاربردی؛ برحسب نوع داده، آمیخته (کیفی-کمی) از نوع اکتشافی؛ برحسب زمان گردآوری داده، مقطعی و برحسب روش گردآوری داده‌ها و یا ماهیت و روش پژوهش، در بخش کیفی، گراند تئوری و در بخش کمی، توصیفی- پیمایشی بود. مطالعه حاضر با کد اخلاق IR.IAU.SARI.REC.1404.170 در کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری به تصویب رسید. جامعه آماری شامل اساتید دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل در سال ۱۴۰۳-۱۴۰۲ طبق ملاک‌های ورود که عبارت بودند از دارا بودن حداقل ۱۰ سابقه تدریس و تحصیل مرتبط با موضوع دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم؛ دارای مدرک دکتری تخصصی و تجربه کافی در زمینهٔ موضوع تحقیق بود. بر این اساس پرسشنامه محقق ساخته "دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم" با هدف

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

بررسی و ارزیابی شش بعد کلیدی دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم طراحی شده است که هر یک شامل دو مولفه مشخص می باشند. این ابعاد عبارتند از: جهت‌گیری اجتماعی و مسئله‌محور دانشگاه با مولفه‌های "مسئولیت‌پذیری اجتماعی و پاسخگویی و ارتباط ساختاریافته و تعاملی با جامعه"، حل مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شامل مولفه‌های "تعامل نهادی و مشارکت با جامعه محلی و بومی‌سازی آموزش و پژوهش"، تحول نقش دانشگاه با مولفه‌های آموزش ارزش‌محور و پژوهش اثربخش اجتماعی"، موانع ساختاری و فرهنگی دانشگاه خدمت‌محور که مولفه‌های آن "فرهنگ سازمانی مقاوم و محدودیت‌های ساختاری و سیاستی" هستند، ارتقاء کیفیت آموزش خدمت‌محور با مولفه‌های آموزش مسئله‌محور و تجربی و مشارکت جامعه و ذی‌نفعان"، و در نهایت ساختار تحول‌گرای دانشگاهی که شامل مولفه‌های "مدیریت مشارکتی و فرهنگ یادگیرنده و خدمت‌محور" می‌شود. هر مولفه دارای ۵ تا ۷ گویه است که در مجموع ۷۰ گویه به کمک مقیاس لیکرت، میزان توافق نمونه آماری را با شاخص های مختلف در این حوزه ها سنجیده می‌شود.

در این پژوهش از روش نمونه گیری غیر تصادفی از نوع هدفمند برای انتخاب مصاحبه شوندهها و بر اساس ملاک های ورود در پژوهش استفاده شد و جامعه آماری ۲۰ نفر برای این پژوهش در نظر گرفته شد. در این روش پایه انتخاب موارد نمونه توسط پژوهشگر با توجه به هدف‌های مطالعه و ماهیت تحقیق استوار است. لازم به ذکر است در این پژوهش ۱۰ مصاحبه شونده با توجه به اصل اشباع درنظر گرفته شد، یعنی مصاحبه شوندههای شماره ۱۱ و ۱۲ کد جدیدی به مصاحبهها اضافه نکردند و مصاحبه متوقف شد. جامعه آماری بخش کمی شامل اساتید دانشگاه های علوم پزشکی مازندران (۴۵۴) و بابل (۲۹۷) در مجموع به تعداد ۷۵۱ نفر بود که در بخش کمی بر اساس فرمول کوکران، تعداد ۲۵۴ نفر با روش نمونه‌گیری تصادفی به به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند.

با توجه به ماهیت اکتشافی و عمق‌محور موضوع پژوهش، و با در نظر گرفتن ضرورت شناخت ابعاد گوناگون دانشگاه خدمت‌محور با رویکرد نسل پنجم، در این مطالعه از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته عمیق به عنوان ابزار اصلی گردآوری دادهها استفاده شد. این روش، با فراهم‌کردن امکان تعامل دوسویه و انعطاف‌پذیر میان پژوهشگر و مشارکت‌کننده، بستر مناسبی برای کاوش عمیق در دیدگاهها، تجربیات، ادراکات و باورهای افراد نسبت به مفهوم دانشگاه خدمت‌محور و نقش آن در تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌کند. برخلاف پرسشنامه‌های از پیش تعیین‌شده که اغلب پاسخ‌ها را به قالب‌های محدود می‌کشانند، مصاحبه نیمه ساختاریافته به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا ضمن هدایت بحث در چارچوب اهداف تحقیق، امکان پیگیری موضوعات نوظهور و کاوش ابعاد پنهان یا کمتر شناخته شده را نیز داشته باشد. این ویژگی به‌ویژه در مطالعاتی که هدف آن استخراج مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های کلیدی است، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا به شناسایی لایه‌های عمیق‌تر و حتی غیرمنتظره‌ی پدیده کمک می‌کند. فرایند طراحی و تدوین راهنمای مصاحبه بر اساس سه منبع اصلی صورت گرفت: مرور نظام‌مند پیشینه پژوهش های داخلی و بین‌المللی مرتبط با دانشگاه خدمت‌محور و مسئولیت‌پذیری اجتماعی؛ چارچوب نظری مطالعه که مبنای مفهومی تحلیل را تشکیل می‌دهد؛ اهداف و پرسش‌های اصلی تحقیق. سؤالات مصاحبه به‌صورت باز و بدون محدودیت‌های پاسخ چندگزینه‌ای تنظیم شد تا مشارکت‌کنندگان بتوانند تجارب زیسته، مصادیق عینی مسئولیت‌پذیری اجتماعی، و برداشت‌های خود از چگونگی تأثیر سازوکارها و راهبردهای دانشگاه خدمت‌محور بر این رفتارها را با آزادی کامل بیان کنند. این رویکرد، نه‌تنها کیفیت داده‌ها را از نظر عمق و غنا افزایش می‌دهد، بلکه امکان بازنمایی صادقانه و جامع‌تر واقعیت‌های میدانی را نیز فراهم می‌سازد.

برای سنجش روایی محتوایی ابزار، یک پایلوت با سه عضو هیئت علمی انجام و بر اساس بازخوردها، سؤالات و ترتیب آن‌ها اصلاح شد. مصاحبه‌ها به‌صورت حضوری در دانشگاه‌های علوم پزشکی و در موارد ضروری به

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

شکل آنلاین اجرا گردید. پیش از آغاز، اهداف پژوهش توضیح داده شد و رضایت‌نامه کتبی و اجازه ضبط اخذ شد. هر مصاحبه ۴۵ تا ۷۰ دقیقه به طول انجامید و تا اشباع نظری ادامه یافت. برای اعتبارسنجی داده‌ها، خلاصه یافته‌ها جهت تأیید به مشارکت‌کنندگان ارسال شد و اصلاحات لازم اعمال گردید. همچنین، بخشی از مصاحبه‌ها و کدگذاری اولیه توسط دو همکار پژوهشی بازبینی و تأیید شد. متن مصاحبه‌ها واژه‌به‌واژه پیاده‌سازی و کدگذاری باز گردید. این داده‌ها مبنای استخراج مفاهیم کلیدی و شناسایی سازوکارهای اثرگذار دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم بر تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی اعضای هیئت علمی قرار گرفت. استفاده از این روش، امکان جمع‌آوری داده‌های کیفی غنی و تحلیل عمیق رابطه میان دانشگاه خدمت‌محور و ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی را فراهم ساخت.

پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مورد استفاده در این پژوهش، در ابتدا توسط مایگنان (Maignan) و فریل (Ferrell) در سال ۲۰۰۲ طراحی و اعتباریابی شده است. این ابزار شامل ۳۳ گویه بسته‌پاسخ بوده که بر اساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) درجه‌بندی می شود. ساختار پرسشنامه چهار بعد اصلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی را ارزیابی می‌کند که عبارت‌اند از: بعد اقتصادی، بعد قانونی، بعد اخلاقی و بعد بشردوستانه (نوع‌دوستانه). پایایی و روایی این پرسشنامه در مطالعات بین‌المللی تأیید شده و ضرایب آلفای کرونباخ ابعاد آن در پژوهش‌های اولیه، مقادیر مطلوبی گزارش شده است. در ایران، یاوری (۱۳۹۲) پرسشنامه را ترجمه، بومی‌سازی و اعتباریابی کرده و روایی محتوایی آن را از طریق نظر خبرگان و روایی سازه را با تحلیل عاملی تأییدی بررسی نموده است. همچنین، پایایی ابزار در نسخه فارسی با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه و ابعاد آن در محدوده قابل قبول (بالاتر از ۷/۰) گزارش شده است. در پژوهش حاضر، نسخه بومی‌شده این پرسشنامه به کار گرفته شد و پیش از اجرا، برای اطمینان از شفافیت و تناسب گویه‌ها با بافت مطالعه، یک پیش‌آزمون محدود انجام و اصلاحات جزئی در نگارش برخی گویه‌ها صورت گرفت.

در بخش کیفی، تحلیل داده‌ها با کدگذاری نظری بر اساس روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد انجام شد. در بخش کمی از آزمون‌های تحلیل عاملی تأییدی، تحلیل عاملی اکتشافی با استفاده از نرم‌افزار های SPSS23، LISREL8.5 بهره گرفته شد.

یافته‌ها

نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که مقادیر آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۸ برای تمامی متغیرها نشان‌دهنده پایایی بسیار خوب و قابل قبول پرسشنامه‌ها ست؛ به این معنا که سوالات هر سازه هماهنگی و انسجام بالایی دارند. همچنین ضریب پایایی ترکیبی بیشتر از ۰/۷ و میانگین واریانس استخراج شده بالای ۰/۵ نشان‌دهنده روایی همگرا است و تأیید می‌کند که هر مجموعه سوالات به خوبی ساختار مورد نظر را اندازه‌گیری می‌کند. این امر اعتماد به دقت داده‌های جمع‌آوری شده و نتایج تحلیلی بعدی را افزایش می‌دهد و نشان می‌دهد که ابزار پژوهش قابل اتکا است.

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که میانگین‌های بالاتر از ۴ در تمامی متغیرها نشان‌دهنده نگرش مثبت شرکت‌کنندگان نسبت به دانشگاه خدمت‌محور و ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. این سطح از میانگین، نشان می‌دهد که اعضای هیئت علمی، دانشگاه‌های خود را در راستای خدمت‌محوری و مسئولیت اجتماعی، به ویژه در ابعاد اخلاقی و قانونی، به خوبی ارزیابی کرده‌اند. همچنین انحراف معیار نسبتا پایین نشان‌دهنده همگرایی پاسخ‌ها و اجماع نسبتاً بالا در میان شرکت‌کنندگان است که می‌تواند اعتبار نتایج را تقویت کند.

نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که همه مسیرهای تحلیل مسیر به طور معناداری بالاتر از سطح خطا (۰/۰۵) تایید شده‌اند و نشان می‌دهد که دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم به طور مثبت و قوی بر افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تمامی ابعاد آن

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

جدول ۱- پایایی و روایی پرسشنامه دانشگاه خدمت‌محور و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

متغیر/بعد	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	ضریب پایایی ترکیبی	میانگین واریانس استخراج شده
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم	۲۰	۰/۹۱	۰/۹۲	۰/۵۷
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – اقتصادی	۸	۰/۸۵	۰/۸۷	۰/۵۹
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – قانونی	۷	۰/۸۲	۰/۸۳	۰/۵۷
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – اخلاقی	۹	۰/۸۸	۰/۸۹	۰/۶۱
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – بشردوستانه	۹	۰/۸۶	۰/۸۷	۰/۵۸

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای دانشگاه خدمت‌محور و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

متغیر/بعد	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم	۴/۰۵	۰/۴۲	۳/۱۰	۴/۸۰
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – اقتصادی	۴/۰۲	۰/۴۸	۳/۰۰	۵/۰۰
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – قانونی	۴/۱۰	۰/۴۵	۳/۲۰	۵/۰۰
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – اخلاقی	۴/۱۵	۰/۴۳	۳/۱۰	۵/۰۰
مسئولیت‌پذیری اجتماعی – بشردوستانه	۴/۰۸	۰/۴۷	۳/۰۵	۵/۰۰

جدول ۳- نتایج تحلیل مسیر تأثیر دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مسیر	ضریب مسیر (β)	مقدار t	سطح معناداری (p)	نتیجه
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم- مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۰/۶۴	۱۰/۱۵	۰/۰۰۱	تأیید شد
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم- اقتصادی	۰/۵۹	۸/۸۰	۰/۰۰۱	تأیید شد
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم- قانونی	۰/۵۶	۸/۱۰	۰/۰۰۱	تأیید شد
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم- اخلاقی	۰/۶۲	۹/۲۵	۰/۰۰۱	تأیید شد
دانشگاه خدمت‌محور نسل پنجم- بشردوستانه	۰/۵۳	۷/۵۰	۰/۰۰۱	تأیید شد

(اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه) تأثیرگذار است. بیشترین ضریب مسیر مربوط به بعد اخلاقی (β =۰/۶۲) است که نشان می‌دهد رویکرد نسل پنجم دانشگاه خدمت‌محور بیشترین اثر را بر تقویت رفتارهای اخلاقی و مسئولانه در محیط دانشگاه دارد. این یافته‌ها اهمیت ترویج ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی دانشگاه خدمت‌محور را در بهبود کیفیت روابط اجتماعی و تعهدات مسئولانه اعضا برجسته می‌کند.

بحث

نتایج نشان داد دانشگاه خدمت محور با رویکرد نسل پنجم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل تأثیر مثبت و معناداری دارد. دانشگاه‌های نسل پنجم به عنوان بالاترین سطح تحول در دانشگاه‌ها، علاوه بر مأموریت‌های آموزش، پژوهش و کارآفرینی، مأموریت حل مسائل پیچیده و نیازهای واقعی جامعه را به شکل فعالانه بر عهده می‌گیرند و توسعه پایدار، عدالت اجتماعی، ارتقای رفاه عمومی و حفظ محیط‌زیست را در کانون مأموریت خود قرار می‌دهند. این دانشگاه‌ها با رویکرد خدمت‌محور، مسئولیت اجتماعی را نه به عنوان امری جانبی، بلکه به عنوان بخشی از رسالت و هویت خود تلقی می‌کنند و تلاش می‌کنند تمام ظرفیت‌های خود را در جهت پاسخ به نیازهای بهداشتی، درمانی، اجتماعی و فرهنگی جامعه به کار گیرند. در استان مازندران، دانشگاه‌های علوم پزشکی به دلیل گستره جغرافیایی، تراکم جمعیت و نیازهای متنوع مردم از نظر بهداشت و درمان، نقش مهمی در سلامت مردم ایفا می‌کنند. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات پینوک (Pennock) (۲۰۲۴) (۷) و تاداس (Tadas) و همکاران (۲۰۲۰) (۱۱) هماهنگ

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

بوده و تایید شـــد. در تبین این نتیجه می‌توان گفت دانشگاه خدمت‌محور با رویکرد نسل پنجم می‌تواند در این دانشـــگاه‌ها از طریق همگرایی آموزش، پژوهش و خدمت به جامعه و تمرکز بر حل مسائل واقعی سلامت و سبک زندگی مردم منطقه، مسئولیت‌پذیری اجتماعی را افزایش دهد (۵). به این معنی که دانشگاه صرفاً به تربیت دانشجو یا تولید مقاله علمی اکتفا نمی‌کند، بلکه از دانشجویان، اعضای هیئت علمی خود می‌خواهد که در فرآیند شناسایی مشکلات جامعه و ارائه راه‌حل‌های بومی مشـــارکت فعال داشـــته باشـــند. این مشـــارکت می‌تواند از طریق برگزاری طرح‌های غربالگری سـلامت در روســـتـاهـا و منـاطق کم‌برخوردار، آموزش‌هـای پیشگیرانه، ارتقای سبک زندگی سالم، اجرای پروژه‌های تحقیقاتی با هدف حل مســـائل محلی مانند چاقی، دیابت، اعتیاد و مشـــکلات روانی و همچنین ارتباط مســـتقیم با مردم در جهت انتقال آگاهی‌های ســـلامت محور به آنها تحقق یابد (۱۴). دانشـــگاه خدمت‌محور نســـل پنجم همچنین با ایجاد کلینیک‌های ســـلامت اجتماعی و پایگاه‌های جامع خدمات سلامت در سطح اســـتان، فرصـــتی فراهم می‌کند تا دانشـــجویان علوم پزشـکی در ارتباط مسـتقیم با مردم، نیازهای واقعی را درک کرده و مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله خود را ارتقا دهند، در نتیجه حس مسئولیت اجتماعی آنها نیز تقویت می‌شود (۱۰). این همکاری‌ها در حل مشکلاتی مانند مدیریت بحران‌های بهداشـــتی (از جمله پاندمی‌ها)، بهبود سـلامت مادران و کودکان، بهداشـت محیط و کاهش عوامل خطر بیماری‌های غیرواگیر، تأثیر مستقیم دارد (۱۵). از منظر دانشگاه علوم پزشکی مازندران و بابل، رویکرد نســـل پنجم کمک می‌کند که دانشـــگاه به نقش اجتماعی خود به‌عنوان حافظ و ارتقادهنده سلامت جامعه پایبند باشد و به جای تولید صرف دانش، دانش را در مسیر رفع مشکلات جامعه به کار گیرد. این رویکرد همچنین موجب می‌شود دانشگاه در حوزه سـیاسـت‌گذاری سـلامت اسـتان نقش فعال داشته باشد، به طوری که یافته‌های پژوهشی دانشگاه در تصـمیم‌گیری‌های کلان سـلامت اسـتان تأثیرگذار شـود و از این طریق، سـیاسـت‌های سـلامت در جهت نیازهای واقعی جامعه و مبتنی بر شـــواهد علمی بومی شکل گیرد. دانشگاه خدمت‌محور با رویکرد نسل پنجم، مســـئولیت‌پذیری اجتماعی را از طریق ایجاد فرهنگ پاســـخگویی و التزام اخلاقی به جامعه میان اعضـــای دانشگاه تقویت می‌کند. این امر موجب می‌شود آنها در آینده به‌عنوان پزشـکان، پرسـتاران و سـایر کارکنان سلامت با رویکرد پاسخگو و مسئولیت‌پذیر نسبت به نیازهای مردم خدمت کنند. در نتیجه، رابطه مردم و نظام ســـلامت بهبود می‌یابد و اعتماد مردم به دانشگاه‌های علوم پزشکی افزایش می‌یابد (۳).

از سوی دیگر، دانشگاه خدمت‌محور با رویکرد نسل پنجم به دانشگاه علوم پزشکی کمک می‌کند به سمت توســـعه پایدار حرکت کند. به این معنا که مســـائل زیســـت‌محیطی مرتبط با ســـلامت (مانند مدیریت پســـماندهای بیمارســـتانی، آلودگی‌های محیطی و بهداشت آب و غذا) در اولویت قرار می‌گیرد و دانشگاه با اجرای برنامه‌های آموزشـی و عملیاتی در این زمینه، هم نقش خود را در حفاظت از محیط‌زیســـت ایفا می‌کند و هم مســـئولیت اجتماعی خود را در قبال ســـلامت نســـل‌های آینده عملی می‌ســـازد (۷). با ایجاد فرصـــت‌های کارآفرینی اجتماعی در حوزه ســـلامت، دانشگاه خدمت‌محور امکان اشتغال‌زایی دانشجویان و ارتقای سطح خدمات به مردم را فراهم می‌کند و از این طریق ضمن حل مشکلات سلامت، به رفع بیکاری و توسعه اقتصادی استان نیز کمک می‌کند که این خود یکی از نمود های مهم مســـئولیت پذیری اجتماعی دانشـــگاه‌های نســـل پنجم اســـت. بنابراین، دانشـــگاه خدمت‌محور با رویکرد نســـل پنجم می‌تواند با تلفیق آموزش، پژوهش، کارآفرینی و خدمات ســـلامت در راســـتای نیازهای واقعی مردم، مشـــارکت فعال جامعه، توجه به عدالت و توســـعه پایدار و با ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری در دانشجویان، اعضای هیئت علمی و کارکنان، نقش اســـاســـی در ارتقای مســـئولیت‌پذیری اجتماعی دانشـــگاه‌های علوم پزشـــکی مازندران و بابل ایفا کند و دانشـــگاه را از یک نهاد صـــرفاً آموزشـــی و پژوهشـــی به یک نهاد اجتماعی پاســـخگو، اثرگذار و متعهد در توســـعه ســـلامت و رفاه مردم منطقه تبدیل

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

نماید.

نتیجه‌گیری

دانشگاه خدمت‌محور با رویکرد نسل پنجم می‌تواند به دانشگاه‌های علوم پزشکی مازندران و بابل کمک کند تا از یک نهاد صرفاً آموزشی و پژوهشی به نهادی پاسخگو و متعهد به نیازهای واقعی مردم تبدیل شوند. این رویکرد موجب می‌شود دانشگاه‌ها با تلفیق آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی، در حل مسائل سلامت جامعه مشارکت فعال داشته باشند، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان و اعضای هیئت علمی افزایش یابد، فرهنگ خدمت به جامعه تقویت شود و دانشگاه‌ها در مسیر توسعه پایدار، ارتقای سلامت مردم، رفع نابرابری‌های سلامت و افزایش رفاه عمومی نقش مؤثر ایفا کنند. در نهایت، این مدل دانشگاهی سبب ارتقای اعتماد مردم به دانشگاه، ایجاد کارآفرینی اجتماعی، بهبود کیفیت آموزش و ارتقای سلامت جامعه به صورت پایدار و مبتنی بر عدالت خواهد شد و نشان می‌دهد دانشگاه نسل پنجم، مسئولیت‌پذیری اجتماعی را از سطح شعار به سطح عمل و اثربخشی واقعی در جامعه ارتقا می‌دهد.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکترا و زیر نظر کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری و با کد اخلاقی IR.IAU.SARI.REC.1404.170 به شناسه انجام گرفته است.

مشارکت نویسندگان

سیده زهرا حسینی درونکلائی نگارش مقاله و کوروش قاسم زاده ویراستاری مقاله را برعهده داشتند و محمد ادبی تبار فیروزجاه داده‌ها را تجزیه، تحلیل و زهرا محسنی کبریا آنها را تفسیر کرد.

References

1. Mazzeo SE, Weinstock M, Vashro TN, Henning T, Derrigo K. Mitigating Harms of Social Media for Adolescent Body Image and Eating Disorders: A Review. Psychol Res Behav Manag. 2024;17:2587-2601.
2. Low LL, Tong SF, Ang JY, Abdullah Z, Hamid MA, et al. Social responsibility perspective in public response to the COVID-19 pandemic: a grounded theory approach. BMC Public Health. 2022;22(1):469.
3. Zhang Y, Yang F. Corporate Social Responsibility Disclosure: Responding to Investors' Criticism on Social Media. Int J Environ Res Public Health. 2021;18(14):7396.
4. Du S, El Akremi A, Jia M. Quantitative Research on Corporate Social Responsibility: A Quest for Relevance and Rigor in a Quickly Evolving, Turbulent World. J Bus Ethics. 2022:1-15.
5. Jain P, Jain B, Dee EC. Corporate Social Responsibility Framework: An Innovative Solution to Social Determinants of Health in the USA. J Racial Ethn Health Disparities. 2024;11(1):7-22.
6. Vaja I, Umeh KF, Abayomi JC, Patel T, Newson L. A grounded theory of type 2 diabetes prevention and risk perception. Br J Health Psychol. 2021;26(3):789-806.
7. Pennock K, Tamminen KA, McKenzie B, Mainwaring L. A grounded theory of youth athlete concussion under-reporting decisions. Psychol Sport Exerc. 2024;73:102646.
8. Yates P. "It's Just the Abuse that Needs to Stop": Professional Framing of Sibling Relationships in a Grounded Theory Study of Social Worker Decision Making following Sibling Sexual Behavior. J Child Sex Abus. 2020;29(2):222-245.
9. Wakefield T, Glantz SA, Apollonio DE. Content Analysis of the Corporate Social Responsibility Practices of 9 Major Cannabis Companies in Canada and the US. JAMA Netw Open. 2022;5(8):e2228088.
10. Niazi UI, Nisar QA, Nasir N, Naz S, Haider S, Khan W. Green HRM, green innovation and environmental performance: the role of green transformational leadership and green corporate social responsibility. Environ Sci Pollut Res Int. 2023;30(15):45353-45368.
11. Tadas S, Coyle D. Barriers to and Facilitators of Technology in Cardiac Rehabilitation and Self-Management: Systematic Qualitative Grounded Theory Review. J Med Internet Res. 2020;22(11):e18025.
12. Sastrawan S, Weller-Newton J, Brand G, Malik G. The development of nurses' foundational values. Nurs Ethics. 2021;28(7-8):1244-1257.
13. Jordan SP. Compelling care: A grounded theory of transmasculine self-defense and collective protection at the clinic. Soc Sci Med. 2024;345:116638.

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]

14. Lentz-Becker A, Bräutigam B, Müller M. Familienbildung meets Gesundheitsförderung!?: Mechanismen, Potenziale und Herausforderungen gesundheitsbezogener Förderung von Elternschaft [Family support meets health promotion!?]. Pravent Gesundh. 2023:1-12. German.

15. Mitchell S, Andrews L, Engward H. Examining the effects of acquired limb loss on the family network: a grounded theory study. Disabil Rehabil. 2022;44(5):745-753.

[Downloaded from rjms.iums.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.47176/rjms.31.205]